

23

Primitive tider
2021 23. årgang

Primitive tider utgis av Marie Ødegaard (redaktør), Svein Vatsvåg Nielsen, Guro Fossum, Vibeke M. Viestad, Isak Roalkvam, Astrid Tvedte Kristoffersen, Knut Ivar Austvoll og Mari Arentz Østmo.

Sekretær: Andreas Ropeid Sæbø.

Primitive
tider

ISSN 1501-0430

Postadresse:
Primitive tider
Postboks 6727, St. Olavs plass
0130 Oslo

E-post: kontakt@primitive-tider.com

Internett: <https://journals.uio.no/PT/index>

Ombrekk: Redaksjonen

Trykk: Reprosentralen ved Universitetet i Oslo

©Primitive tider. Ettertrykk for mangfoldiggjøring kun etter avtale med redaksjonen.

Forsideillustrasjon: Bergkunst oppdaget på gården Elvestad i Råde. Foto: Lars Ole Klavestad.

Skrive for Primitive tider?

Primitive tider oppfordrer spesielt uetablerte forfattere til å skrive. Vi er interessert i artikler, kommentarer til tidligere artikler og rapporter (enkler, ikke fagfellevurderte tekster). Kanskje blir din artikkel neste nummers debatttema! Send inn ditt manuskript og la det få en faglig og seriøs vurdering av redaksjonen. Husk at hele prosessen kan være tidkrevende, så planlegg i god tid.

Innleveringsfrister finner du på våre nettsider. Det er likevel ingen grunn til å vente til siste øyeblikk, send gjerne inn før fristen!

For å lette arbeidet for deg og for oss, er det helt nødvendig at du setter deg godt inn i forfatterveiledningen og følger den. Forfatterveiledningen finner du på våre nettsider:

<https://journals.uio.no/PT/index>

Vi ser fram til å høre fra deg!

Kontakt oss pr. mail: kontakt@primitive-tider.com

INNHold

Del I: Fagfelleurderte artikler

- Sandtorg** 7
En vareutvekslingsplass gjennom 1100 år
Tor-Ketil Krokmyrdal
- Veidekongen, olifanten og bøeskogen** 27
Jakt, krig og aristokratisk ideologi i vikingtid og middelalder
Ragnar Orten Lie og Frans-Arne Hedlund Stylegar
- Research on illicit cultural artefacts** 47
The case of the Babylonian mathematical cuneiform texts in the Schøyen
Collection
Mehreen Sheikh
- Grave developments** 59
A reworked chronological analysis and interpretation of the burial site at Borre
Christina Isaksen Leverkus

Del II: Rapportar

- Antallet helleristningsfelt i Østfold doblet** 77
Magnus Tangen, Tormod Fjeld, Lars Ole Klavestad
- ARCAVE-prosjektet** 89
Antropogene huleavsetninger for rekonstruksjon av marine økosystemer
Erlend K. Jørgensen

Del III: Anmeldelser

- Mette Løvschal, Rasmus Birch Iversen and Mads Kähler Holst (eds.) 2019: De dræbte krigere i Alken Enge. Efterkrigsritualer i ældre jernalder. Jysk Arkæologisk Selskab, Højbjerg. 289 p. ISBN: 978-87-93423-45-9.** 99
Marianne Moen
- Santeri Vanhanen and Per Lagerås (eds.) 2020: Archaeobotanical studies of past cultivation in northern Europe. Advances in Archaeobotany 5. Barkhuis Publishing, Groningen. 181 p. ISSN: 2405-7452.** 103
Anette Overland

Trond Løken 2020: Bronze Age and Early Iron Age house and settlement development at Forsandmoen, south-western Norway. AmS-Skrifter, (28), 1-300. <https://doi.org/10.31265/ams-skrifter.vi28.377>. ISBN : 9788277601908
Geir Grønnesby

107

Trond Løken 2020: Bronze Age and Early Iron Age house and settlement development at Forsandmoen, south-western Norway. *AmS-Skrifter*, (28), 1-300. <https://doi.org/10.31265/ams-skrifter.vi28.377>. ISBN: 9788277601908

Geir Grønnesby

Institutt for arkeologi og kulturhistorie, NTNU Vitenskapsmuseet

En bauta i norsk arkeologi

Når Trond Løken i innledningen sier at utgravningene på Forsandmoen representerte «the dawn of a new area in settlement research» i Norge er ikke dette en overdrivelse. Utgravningene på Forsand var et markert skille i norsk arkeologi. Dessverre finnes det ingen oversikter over hvor mange kvadratmeter, stolpehull, kokegroper og bygninger som er undersøkt siden starten på utgravningene i Rogaland for 40 år siden, eller hvor mange arkeologer som har hatt jobb knyttet til denne typen boplassundersøkelser. Et uttall av artikler og avhandlinger med utgangspunkt i flateavdekking er skrevet siden den gangen. Bare i Trøndelag har vi svært mange undersøkelser hvor flateavdekking er benyttet som metode. Noen av disse har vært store undersøkelser, som Kampflybase på Ørland, hvor det ble funnet 35 hus fra jernalderen, Torgårdsletta i Trondheim (i underkant av 50 hus), og de mange utgravningene i Melhus siden 1990-tallet og fram til nå (ca. 50 hus). I tillegg kommer de mange mindre utgravningene gjort av museet, samt sjaktinger utført av fylkeskommunene. Det er vanskelig, for ikke å si umulig, å forestille seg hvor norsk arkeologi hadde vært i dag uten flateavdekking.

Trond Løken og andre med tilknytning til prosjektet har i årenes løp publisert en rekke artikler med utgangspunkt i utgravningene på

Forsandmoen. Den store sluttpublikasjonen har imidlertid manglet helt til nå. *Bronze Age and Early Iron Age house and settlement development at Forsandmoen, south-western Norway* er en omfattende publikasjon. Selve boken er på 300 sider med 104 figurer og 56 tabeller. I tillegg er flere av figurene og tabellene lagt ved som vedlegg i storformat. Det er lite foto i boken, men desto flere tabeller og figurer. Boken er skrevet i et klart språk og er ryddig disponert. Det er lett å finne fram i den.

Utgravningene på Forsandmoen foregikk i perioden 1981 – 1990, med noen tilleggsundersøkelser i løpet av 1990- og 2000-tallet. Totalt ble det avdekket over 100 000 m² og det ble det funnet 264 hus (da er flere faser i enkelte hus telt med, i tillegg til 8 hus fra en undersøkelse i 2007) datert til 1400 f.Kr. – 700 e.Kr. 138 er tolket som langhus med bolig for mennesker kombinert med fjøs eller verksted, og 110 kortere bygninger ble i hovedsak tolket som verksted, lager og som bolig. Husene fordeler seg på fem områder (A – E). Alle data er belagt i omfattende tabeller. Personlig savner jeg en oversikt over hvor mange stolpehull, kokegroper o.l. som til sammen ble registrert. Heller ikke de mange plantegningene som følger boken har med stolpehull eller kokegroper som ikke er tolket som å inngå i hus. Jeg mener dette er interessant både med tanke på hva disse anleggssporene representerer, men også rent statistisk er det et interessant forhold.

Fraværet av denne typen data kan forklares med at boken har et tydelig formål, nemlig å diskutere hus, både i form av typologi og kronologi, men også husenes funksjon og inndeling i aktivitetsområder.

Selv om hovedfokuset i boken er på typologi og funksjon, var prosjektet også et pionerprosjekt med det tette samarbeide med naturvitere om fosfatanalyser, makrofossil og pollen. Dette er også dekket i boken, om enn i mindre omfang enn hustypologien og det funksjonelle. Undersøkelsene på Forsandmoen utmerket seg ved metodeutvikling, både i form av inspirasjon fra andre land, men også ved egen prøving og feiling. Prosjektet overførte denne kunnskapen til oss andre i boken Maskinell fflateavdekking og utgravning av forhistoriske jordbruksplasser, som kom i 1996 (Løken et al.). Den boken var svært viktig for at metoden ble tatt i bruk i andre deler av landet. Boken går gjennom fflateavdekkingens historikk i Norge (før Forsandprosjektet), arkeologiske metoder, naturvitenskapelige metoder, utgravninger av rydningsrøyser og gravrøyser og inneholder en oversikt over eldre funn i området.

Hovedfokuset for boken er imidlertid en analyse av trekk ved alle de 264 husene og hvordan disse kombineres i 17 forskjellige hustyper – og hvordan trekkene endrer seg i tid og rom. De 17 typene er klassifisert på bakgrunn av strukturelle trekk ved husene og spor etter aktiviteter i husene.

På bakgrunn av hustypene presenterer Løken 13 faser basert på 14C-dateringer, fra Periode II i bronsealderen til merovingertid. Alle hustypene blir diskutert, men fokuset ligger på de fire vanligste typene (3, 9, 10 og 18). Alle disse fire typene er representert med mer enn 30 funn av hver type. Type 3 og 9 er hus som kombinerer bolig og fjøs mens typene 10 og 18 er tolket som verksted og lagerbygninger. Type 18 er firestolpers hus. Hustypene gjennomgås med tanke på distribusjon i tid og rom, og orientering. Under analysen av husene vektlegges størrelse, veggene (rette eller buede), inngangene, størrelse og utforming på stolpene og funndistribusjon i husene. I tillegg kommer en svært så nyttig

sammenligning med tilsvarende bygninger andre steder i Norge, Sør-Skandinavia, Nederland og Tyskland.

Kapittelet om forventet levetid på husene er interessant og ikke minst grundig. De store avvikene mellom de ulike beregningene er imidlertid problematisk og en faktor som ikke er diskutert er de sosiale rammene for husenes levetid. Løken baserer seg på 14C-dateringer når han beregnet at husene har hatt en varighet mellom 90 – 135 år (basert på 2 sigma-dateringer), noe som umiddelbart høres svært lenge ut.

Like grundig er diskusjonen av tolkningen av de ulike aktivitetsområdene i hus av type 3 og 9. Basert på fordelingen av brent leire i stolpehull tolkes de fleste hus av type 3 til å ha hatt leirgulv i den østre enden, og at denne delen ble brukt som boligdel. Dette støttes av at avstanden mellom bukkene er størst i den delen av husene, at funn av keramikk er størst her og har flest ildsteder. Både avstanden mellom bukkene og forseningene (som er tolket som å stamme fra tråkk fra dyr) i den vestre delen gjør at denne delen er tolket som fjøsdelen. Hus av type 9 har en svært tydelig fordeling av gjenstander som viser at den vestlige delen var boligdel, den østre fjøsdel og at lagerrommet lå i vest. Tolkningen baserer seg på fordelingen av keramikk, brente bein og leire. Denne fordelingen av gjenstander i husene er den samme som Myhre påviste i 43 utgravde langhus i Rogaland mellom 1927 og 1968.

Kapitel 16 er en syntese av bosetningsutviklingen gjennom hele perioden bosetningen på Forsandmoen eksisterte. Gjennom bronsealderen og tidlig førromersk jernalder økte bosetningen fra 1 – 2 enheter til 5 – 7 enheter i tidlig romertid. Bosetningen ekspanderte voldsomt i romertid til 31 enheter i sen romertid. Antallet holdt seg stabilt i folkevandringstid og minsket kraftig i merovingertid.

Det siste kapitelet er forklaringen på bosetningens opphør på 500-tallet i lys av vulkanutbruddene rundt 536 og «Fimbulvinteren». For meg er dette den svakeste delen ved boken. At det har skjedd flere vulkanutbrudd (på ukjent sted) med påfølgende endringer i temperatur er

uomtviselig, men de konkrete resultatene av dette er mer omdiskutert. Hva er datagrunnlaget for å si noe om de faktiske konsekvensene og hvilken respons dette utløste i befolkningen? Hva hadde det å si for åkerproduksjonen, jakt, fangst og fiske? Hvilke sosiale og politiske konsekvenser fikk endringene i temperaturene? Det har etter hvert kommet en del forskning som nyanserer og er kritisk til det som er blitt omtalt som «kollapsologi» eller maksimalistsynet (se for eksempel Widgren 2012; Haldon et al. 2018; Gundersen 2019). Å hevde at undersøkelsene på Forsandmoen gir bevis på myten om Fimbulvinteren, og at klimakrisen hadde ødeleggende effekt på samfunnet er å dra det vel langt. Siste ord i diskusjonen om klimaendringene rundt 536 og hvilke effekter de hadde på samfunnet er neppe sagt.

Bokens hovedtema og styrke er kapitlene om hustypologi og den store mengden statistikk som finnes i form av tabeller. Dette blir et referanseverk som alle som arbeider med forhistoriske bygninger må forholde seg til. Noe tilsvarende er ikke gjort i norsk bosetningsforskning tidligere. Forsandundersøkelsene har gitt oss omfattende empiri for mange forskningstemaer framover, som denne boken danner grunnsteinen for. I et forskningshistorisk perspektiv fikk undersøkelsene på Forsandmoen store følger for norsk arkeologi generelt og bosetningsforskningen spesielt. Denne boken vil bli stående som en bauta i norsk arkeologi.

Trond Løken og alle involverte kan være stolte av å ha ført prosjektet i havn 40 år etter oppstarten i 1980.

Litteratur

- Gundersen, Ingar M. 2019 The fimbulwinter theory and the 6th century crisis in the light of Norwegian archaeology: towards a human-environmental approach. *Primitive Tider*, Nr. 21: 101 – 119.
- Haldon, John, Hugh Elton, Sabine R. Huebner, Adam Izdebski, Lee Mordechai, Timothy P. Newfield 2018 *Plagues, climate change, and the end of empire: A response to Kyle Harpers The Fate of Rome* (1): Climate. *History Compass*: 1 – 13.

- Løken, Trond 1996 *Maskinell flateavdekking og utgravning av forhistoriske jordbruksboplasser*. AmS-Varia 26. Arkeologisk museum i Stavanger, Stavanger.
- Myhre, Bjørn 1980 *Gårdsanlegget på Ullandhaug*. AmS-Skrifter 4. Arkeologisk museum i Stavanger.
- Widgren, Mads 2012 Climate and causation in the Swedish Iron Age: learning from the present to understand the past. *Danish Journal of Geography* 12(2):126 – 134.